

Vad gömmer sig i vråna?

Vampyrer i Blackeberg. Döda som kliver upp ur sina gravar i Stockholm. John Ajvide Lindqvist har lyckats med det många trodde var omöjligt: att skriva trovärdiga skräckromaner som utspelar sig mitt i det svenska folkhemmet. Men varför är vi så fascinerade av skräck?

Roslagens famn är iskall. På Espressogrillen i Kapellskär finns tre bord, alla upptagna av lunchande arbetare. Kliver man in här utan att vara från trakten märks det obönhörligen. Jag ska träffa John Ajvide Lindqvist, som inte syns till ännu. Det känns aningen, aningen obekvämt. Så - som vid ett trollslag är plötsligt grillen tom, lunchrasten är slut. Blir lämnad kvar med tanken på hur det är att vara annorlunda och bo på en liten ort. Man kommer inte undan. Alla tänker i tysthet något om en så fort man visar sig. Vissa säger saker. Och är man barn, blir man ett lätt offer i skolan. Hjälplös, maktlös. Utsatt.

John Ajvide Lindqvist vet hur det är. Det är därför hans skräckdebut "Låt den rätte komma in" smakar så vemodigt av utanförskap. Romanen befolkas av människor som på ett eller annat sätt försöker hålla smärtan stången. Det gäller såväl den mobbade tolvåringen Oskar som hans mobbare Jonny.

Alkoholistgänget i Blackeberg, den plågade pedofilen Håkan. Eller den odöda Eli, som aldrig får ha någonting eller någon.

- Jo, det som bokens Oskar upplever, har även jag upplevt. Men mer än så vill jag helst inte säga om den saken. Det ligger bakom mig nu, säger han när han väl sitter där vid ett av Espressogrillens tre bord.

Vi börjar nästan genast prata om Stephen King. Jag gick på högstadiet när jag fick jag upp ögonen för Kings böcker. Småbarnsvampyrer, förarlösa bilar på mördarstråt och obalanserade pappor på ensliga hotell livade onekligen upp vardagen i den något konservativa Siljansbygden. Det var något trösterikt över alla de där huvudpersonerna som inte alltid passade in. En av skolans mest egensinniga och underliga tjejer hade alla hans böcker, och jag fick låna dem. Den där vaga känslan av att inte riktigt höra till fanns som ett lite melankoliskt soundtrack till mitt liv, om än på låg volym. Men naturligtvis var det också så att Stephen Kings historier tilltalade mina överilade tendenser. Jag blev rädd bortom vett och sans, och det var en härlig och förbjuden känsla. Så när Sverige år 2004 fick sin första vampyrhistoria i Stockholmsmiljö kastade jag mig över boken. Den lysande kritiken av John Ajvide Lindqvists "Låt den rätte komma in" hade tvättat bort alla farhågor om att det skulle vara pinsamt eller dåligt. Jag kunde inte sluta läsa. Historien grep tag – *och den skrämde*.

Det är i början av åttiotalet i Stockholmsförorten Blackeberg, när en flyttfirma får en något underlig körning mitt i natten. En ensam man och hans dotter ska flytta in i en lägenhet, fast de har nästan inga saker med sig. I lägenheten bredvid finns tolvåriga Oskar, som bor ensam med sin mamma. Han är mobbad i skolan, och hemma har han en tröstande klippbok där han samlar otäcka kriminalhistorier. Han läser Kalla kårar-böcker och fantiserar om att bli kvitt sina plågoandar, kunna hämnas. Oskar blir snart bekant med den nyinflyttade Eli och de blir vänner, ja, *mer* än vänner. Men hon är inte riktigt som andra barn. Och de träffas bara på kvällarna.

Naturligtvis kan John Ajvide Lindqvist sin Stephen King som ett rinnande vatten. Bäst gillar han ”The Dead Zone”, ”för den hade verkligen ett tillfredsställande slut.” Men också för sitt ibsenska sätt att skildra förbannelsen av en gåva – ett tacksamt tema i skräcklitteraturen.

Att skriva skräck är dock en besvärlig konst, och att till på köpet förlägga den i en småtrist svensk förort i tider av ubåtskränkningar och Notknäckarna, torde vara hart när omöjligt. John Ajvide fattar knappt själv att han lyckats så formidabelt.

- Jag ville utgå från något helt vanligt. Som Blackeberg, där jag själv är uppvuxen. Anta att något hemskt händer där – hur blir det då? Sen ville jag att huvudpersonen skulle vara ett barn som hade det jobbigt.

Jo. I efterordet står det att allt i boken är sant, även om det hände på ett annat sätt. Precis som Oskar var John Ajvide Lindqvist mobbad, och växte upp ensam med sin mamma i Blackeberg. Läste Kalla kårar-böcker i sin ensamhet, dels som en sorts besvärjelse mot det onda, men också igenkänning: Historierna om avskryvda saker som lurade runt hörnet hade ju med hans eget liv att göra. Men om detta vill alltså John inte orda mer än nödvändigt. Fast vi konstaterar båda att sådana som haft det tufft i livet nog tycker att hans bok slutar lyckligt. Resten håller kanske inte med.

– Mitt i eländet sträcks en hand ut, som ibland drar dig uppåt, kanske till och med neråt – lösningen blir inte alltid som man tänkt sig. Men den utsträckta handen tar dig åtminstone *därifrån*.

Utanförskapet hos många av bokens figurer var egentligen inget han planerat.

- Min utgångspunkt var: Hur ska berättelsen *kännas*? Sen blev det som det blev.

Men människor som är lite utanför, lite tilltufsade, är ju roligare att skriva om, tycker han. De som inte lever inrutade nio-till-fem-liv har mer tid och möjlighet att reflektera över saker och ting, och det ville han att karaktärerna skulle göra. Dessutom är det helt nödvändigt för honom att känna starkt för de personer han skriver om.

– Jag var så ledsen att jag grät när vissa av dem dog. Men om något ska bli otäckt när jag skriver, måste jag själv tycka att det är otäckt.

John Ajvide Lindqvist är rastlös, intresserad och har snälla ögon. Rullar sina egna cigaretter och har ett förflutet som trollkarl, stå upp-komiker och manusförfattare till tv-serier som Reuter och Skoog och Kommissionen. Hans hustru Mia är arkeolog som skolat om sig till poet, och undervisar i litteratur. När hon skulle hålla en kurs om skräck, blev John lite orolig: Hallå, skräck var ju *hans* specialområde.

– Jag skrev ihop en novell som de skulle använda på kursen, den var inte särskilt lysande men otäckt, och allting föll liksom på plats. Det var ju det här jag skulle hålla på med!

Det produceras otroligt mycket skit i skräckgenren, konstaterar han.

Effektsökeri, brist på trovärdighet. Därför valde han bort den mesta rekvisitan i vampyrmytologin när han författade ”Låt den rätte komma in”.

- Sverige är ett så pass sekulariserat land att exempelvis de religiösa bitarna inte skulle haft någon resonansbotten. Men det här med att en vampyr måste få en inbjudan för att kunna komma in hos någon, det tyckte jag var

väldigt intressant psykologiskt. Och rent berättartekniskt finns det ju vissa måsten. Fast man måste vara försiktig, för det blir så jävla lätt löjligt, säger han.

Näväl, ingen ska tro att John Ajvide Lindqvist därmed undviker äckel och våld, varken i vampyrromanen eller den senare zombiehistorien "Hanteringen av odöda". Straffbara sexuella böjelser, frätande syra, en förkrossad morfar som gräver upp sitt förruttnade barnbarn på kyrkogården. Men det hänger delvis ihop med skräcken som genre. En genre som de senaste åren upplevt en renässans, med amerikanska filmer som "Scream", "Dawn of the dead", asiatiska "The Ring" och "A tale of two sisters" (som Ajvide tycker är bland det otäckaste han sett). Romanser, teaterpjäser. Skräcken har trängt in i de kulturella finrummen. Och eftersom varje genre är så beroende av sina föregångare, har Ajvide Lindqvists vampyrroman i svensk miljö fått en efterföljare i norrländska biofilmen "Frostbiten". Handsken är kastad. Båda Ajvide Lindqvists böcker ska bli film, och i juni kommer hans tredje bok, novellsamlingen "Pappersväggar" (som bland annat innehåller en sorts fortsättning på "Hanteringen av odöda".)

Uppenbarligen fyller skräck ett stort behov hos oss. Stephen King tror förvisso inte på vare sig monster, varulvar eller vampyrer. Ändå sover han med täcket ordentligt instoppat runt fötterna, bara utifall att. Det känns bättre så. Rädslan för det som kan komma hasande ur vråna när vi är ensamma är djupt rotad i människan, hur irrationell den än är. I förordet till boken "Dödsbädden" skriver King att skräckhistoriernas stora lockelse är att de tjänar som en slags förövning inför vår egen död, en förståelse av det oundvikliga slutet. Och att den även har ett slags grund i den borgerliga rädslan (och fascinationen...) för allt som stör ordningen, som ligger utanför det normala. Därför har skräckgenrens popularitet ofta någon motsvarighet i en viss generations paranoia – som exempelvis rädslan för kalla kriget på 50-talet, och lite senare den tilltagande ungdomsrevolten. Eller så blir den ett uttryck för något som saknas, vilket är tydligt med den gotiska romanens födelse under 1700-talet när upplysningen dödförklarar Gud, och människor sökte andra vägar att närma sig de religiösa frågorna. Idag är måhända skräckens popularitet en reaktion mot materialismen och fixeringen vid yta och kändisskap.

För John Ajvide Lindqvist är den ett utmärkt instrument att undersöka människans villkor och hennes egentliga natur.

- Skräcken är ett psykologiskt verktyg. När något inträffar som ligger utanför de gängse mallarna - och då menar jag inte att man råkar ut för en otäck hund eller vinner 50 miljoner – vad händer då? Om din döda mamma kommer tillbaka och knackar på dörren, hur skulle du reagera? Jag gillar att dra ner skräcken till en vardagsnivå. Och det fina är att ingen kan komma och säga: "Nej, så här är det inte alls", så jag kan fritt frossa i känslor och hemskheter...

Däri ligger också lockelsen för läsaren eller betraktaren, menar han. Man kan få uppleva det otänkbara och skrämmande utan att egentligen utsättas för det. Kanske också få känna lite skadeglädje.

Nu är ju vi människor rädda för allt möjligt – för att peta med kniven i brödrosten, drabbas av cancer, dö i ett terrordåd. Varför är det inte lika

spännande att läsa om sånt? Varför orkar vi inte bry oss om den dagliga, banala ondskan, men gärna fantisera om den bortommänskliga? Ja, det är en intressant fråga, tycker John Ajvide Lindqvist. Efter lite funderande tycker han sig ha ett hyfsat svar:

- Om man tar en film som ”The Ring” som exempel. Monstret i filmen är en flicka som kommer upp ur en brunn på ett överjävligt läskigt sätt, tar död på folk. För sådana som mig så tror jag helt enkelt att ett spöke som kommer upp ur en brunn och projiceras ut genom en teveskärm helt enkelt är en mer relevant beskrivning av vad som är farligt. Terrorister som kapar ett flygplan eller intar en skyskrapa kan väl vara spännande, men det är ingenting jag går och är rädd för i min dagliga tillvaro. Däremot att saker ska komma till mig från de mörka platserna, den andra sidan.
- Så trots att jag inte tror på vare sig spöken eller vampyrer, beskriver de mycket bättre själva grundrädslan som finns inbyggd i mig. Hur det känns att leva, helt enkelt. Det handlar om livets bräcklighet, tror jag. Vår medvetenhet om det sköra i vår lycka. En darrande förnimmelse av att allt kan tas ifrån oss, vilket ögonblick som helst. Detta är en känsla som går utmärkt ihop med att var lycklig och glad, men den finns där lik förbannat. Något kan komma ur brunnen. Och det är inte Bin Ladin.

Skräck som bakdörr in i de existentiella frågorna – ja, varför inte? I

”Hanteringen av odöda” tar John Ajvide Lindqvist sig an temat på ett tämligen oortodox vis. Efter ett märkligt väderfenomen vaknar de döda till liv.

Regeringen sitter i krismöten och tillsätter utredningar, och de döda – tja, de vill mest av allt komma hem. Anhöriga som nyss varit beredda att göra vad som helst för att få tillbaka sina kära, får det minst sagt besvärligt. Den godhjärtade pingstvännen Elvy är övertygad om att detta är upptakten till Den Sista Tiden innan Kristi återkomst, och drar ihop en liten trupp för att vinna så många själar som möjligt innan det är för sent.

Varför detta märkliga händer, får man ingen direkt förklaring till. Vilket inte heller är viktigt, menar John Ajvide Lindqvist.

- Det intressanta är hur de levande hanterar de återlevande. De odöda är ju verkligen ett optimalt ”dem”. Sen gillar jag zombies, och det var lockande att fundera över hur folk skulle bete sig om dessa zombies egentligen inte ville något illa...

De reagerar som folk ofta gör i kontakten med det annorlunda, ska det visa sig. Med motvilja, till och med ondskan. Vilket får obehagliga effekter, för då blir zombierna plötsligt farliga. Ondskan som framkallar ännu mer ondskan.

Utan att avslöja för mycket, har de andliga frågorna en betydelsefull roll i boken. Elvy är inte alldeles ute och cyklar, men det förhåller sig ändå inte som hon tror. Hennes innerliga och bergfasta tro fascinerade John Ajvide Lindqvist, även om han inte själv kan säga att han äger en sådan.

- Jag är väldigt förtjust i de gamla frålsningssångerna, blir tårögd när jag hör dem. Ibland är de också lite komiska: ”I prövningarnas ugn är ej lätt att vara lugn...” Fast det är något storslaget över alltihop, och blotta tanken på att folk lagt ner så mycket energi på att skildra detta starka som tron är, det är gripande. Att överhuvudtaget göra det obeskrivbara till ett system är intressant. Som att upprätta en domstol för att Tomas

Tranströmers dikter ska efterföljas till punkt och pricka. Men... en sak är jag övertygad om: Ingen möjlighet kan uteslutas.

**Publicerad i Trots Allt, delar av intervjun även publicerad i Göteborgs-
Posten/Gränslöst**